

FAS EKONOMİSİ VE RAYLI SİSTEM YATIRIMLARI KONUSUNDA İZLENİMLERİM

Dr. İlhami Pektaş

Tarihte Osmanlı'nın en uçtaki eyaletlerinden birini oluşturan Fas, zengin bir tarihe ve kültüre sahiptir. Kuzey Afrika'da yer alan Fas'ın hem Atlantik Okyanusuna ve hem de Akdeniz'e kıyısı bulunmaktadır. Yüzölçümü 710.850 km² olan Fas'ın nüfusunun önemli bir kısmı Atlas Okyanus'u kıyısında bulunan şehirlerde yoğunlaşmaktadır. Başkenti Rabat en büyük şehri de Kazablanka'dır. Diğer taraftan, iç kesimlerde turizm başkenti Marakeş, tarım kesiminin yoğunlaştığı Meknes, Fes şehirleri ve Akdeniz kıyısında bulunan Tanger, Tetoaun, Nador ve Oujda diğer önemli şehirleri olarak yer almaktadır. Şehirleşme ve nüfus hızlı artmaktadır. 20. yüzyılın başında Fas'ın nüfusu 5 milyondan az iken 1954 yılında 10 milyona yaklaşan nüfus 1985-1990 yıllarında 22 milyona ulaşmıştır. 2018 yılı itibariyle Fas'ın nüfusu 35.7 milyon olmuştur.

Fas'ta işsizlik önemli bir sorundur. Fas; Afrika Birliği'nin, Arap Ligi'nin, Büyük Mağrip Birliği'nin, Frankofoni'nin, İslam Konferansı Örgütü'nün, Akdeniz Diyalogu grubunun ve G-77'nin üyesi olup Afrika kıtasının en büyük beşinci ekonomisine sahiptir.

Dünyanın en büyük fosfat yataklarına sahip olan Fas, ekonomisini, tarım, imalat, balıkçılık ve turizm sektörü gelirleri ve dış ülkelerde çalışan Faslıların ülkeye getirdikleri dövizlere borçludur. 3 bin civarındaki gemi filosu ve donanımlı liman altyapısı ile Fas, Kuzey Afrika ve Arap dünyasında geleceğin en önemli üretici ve ihracatçısı ülkelerinden birisi olma konumundadır. Afrika'nın kuzeyi ve batısı ile Sahraaltı'na yönelik nakliye, lojistik, üretim ve satış sektörlerinde bölgesel bir merkez haline gelme yolunda ilerleyen Fas, 1 milyardan fazla tüketicinin yaşadığı 55 ülkeye gümrüksüz erişime sahiptir.

1980'li yıllardan itibaren Fas, IMF ve Dünya Bankası ile işbirliği içinde başarılı bir ekonomik reform sürecine girmiş, bu çerçevede, dış ticaret rejiminin liberalleştirilmesi, yeni yatırım kanunu, özelleştirme programı ve bankacılık sisteminin iyileştirilmesine gidilmiştir. Fas ekonomisinin son 10 yılda tarım ve fosfat sektörlerine olan bağımlılığı azalarak imalat ve hizmet sektörlerinin GSYİH'daki payları artmıştır. GSYİH, tarım sektörünün performansına göre yıllar itibariyle değişkenlik göstermektedir. Hükümetin önceliği işsizlik oranını düşürmek ve ekonomik durgunluğa bağlı olarak artan fakirliği azaltmaktır. Ülkede ekonomik aktivite Kazablanka ve Rabat etrafında yoğunlaşmıştır. Hükümet, az nüfuslu bölgelerdeki iş imkanlarını geliştirmek amacıyla yatırım teşvikleri uygulamaktadır. Çeşitli önlemlere karşın köyden kente göç bir türlü önlenememektedir.

Fas, Dünya Bankası tarafından önerilen ekonomik programı yürütmektedir. Ülkedeki sosyal ve ekonomik eşitsizliğin büyümedeki en önemli engel olduğu belirtilmektedir. Diğer taraftan ülkenin serbest piyasa ekonomisine geçmesine kuşku ile bakan bir kesim de bulunmaktadır. Fas firmalarının özellikle Avrupa'dan gelecek rekabet karşısında zayıf kalmalarından endişe duyulmaktadır. Hükümet iş çevrelerinin modernizasyonu konusunda bir kampanya başlatmıştır. Turizm gelirleri ülkenin en önemli döviz girdi kaynağı konumundadır. Diğer önemli döviz kaynakları yurt dışında çalışan Fas'lı işçilerin gönderdikleri dövizler ve fosfat ihracatından elde edilen gelirlerdir. Para birimi Dirhem olup, Dirhem'in değeri Euro ve Dolardan oluşan bir sepet üzerinden hesaplanmaktadır.

Fas orta gelir düzeyinde bir ülke olarak kabul edilmektedir. Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'nın yaklaşık üçte ikisi hizmetler sektörüne dayanmaktadır. İmalat sektörü GSYİH'nın yaklaşık % 13'ünü, tarım sektörü ise GSYİH'nın yaklaşık % 12'sini, Madencilik sektörü ise GSYİH'nın yaklaşık % 4'ünü oluşturmaktadır. Dış borç yükünün fazla olmaması nedeniyle yaşanan küresel ekonomik krizden göreceli olarak daha az etkilenmiştir. Orta vadede ekonominin güç kazanması beklenmektedir.

Ülke ekonomisinin durumu;

GSYİH (Nominal) (2017 IMF):	109 milyar USD
Kişi Başına GSYİH (2017 IMF):	3.007,24 USD
GSYİH Büyüme Hızı (Reel-IMF):	%4,1
Enflasyon Oranı (Ocak 2018):	%1,8
İşsizlik Oranı (Aralık 2017):	%10,2
Toplam ihracat:	29,3 milyar USD
Toplam ithalat:	51,2 milyar USD

Türkiye'nin Fas'a olan ihracatının toplam değeri 2,3 milyar dolar iken, ithalatının değeri 591 milyon dolardır. Fas, Afrika ülkeleri içinde Türkiye'nin en fazla ticaret yaptığı 5'inci ülke konumundadır. İki ülke arasında ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi için potansiyel taşıyan sektörlerin başında tekstil ve hazır giyim, otomotiv, tarım, demir-çelik, turizm, müteahhitlik hizmetleri gelmektedir.

Fas'ın Türkiye'ye ihraç ettiği ürünlerin başında otomobil ve otomobil parçaları, azot, fosfor ve potasyumun ikisini veya üçünü içeren mineral veya kimyasal gübreler, et, sakatat, deniz ürünleri, tabii kalsiyum fosfatlar, tabii alüminyum kalsiyum fosfat gibi fosfatlı bileşikler, altın ve gümüş gelmektedir.

Fas'ın Türkiye'den ithal ettiği ürünlerin başında binek otomobiller, ateşlemeli içten yanmalı doğrusal veya döner pistonlu motorlar, demir çelik profiller, mücevher eşyası aksamı, pamuklu mensucat, buzdolapları, dondurucular, diğer soğutucu dondurucu cihazlar ve ısı pompaları gelmektedir.

Fas'taki Önemli Türk Firmaları ve Yatırımları;

- **Özdemir Import Export Sarl A.U:** Kozmetik, tekstil, kağıt ambalaj konusunda faaliyet göstermektedir.

- **BgcTurq:** Kazablanka'da çelik konstrüksiyon, betonarme, makina montajı ve mağaza dekorasyon işleri yapmaktadır.

- **Mersel Turkey Sarl:** Türkiye ile Fas arasında ihracatı geliştirmek amacıyla gerek Türkiye'den Fas'a gerekse Fas'tan Türkiye'ye ticaret yapacak kişilere ulaşım, konaklama, rehberlik, firma danışmanlıkları gibi konularda hizmet vermektedir.

- **Malay Import Export S.A.R.L:** Firma Fas'ta faaliyet göstermekte olup, Türkiye'den ev tekstili ve çelik kapı iç kapı oda kapıları satışı yapmaktadır.

- **Upes ENERGIE:** Rabat ve Kazablanka şehirlerinde yenilenebilir enerji konusunda çalışmalar yapmaktadır.

- **Style Turc :** FAS Casablanka'da tekstil ve tekstil ürünleri toptan, perakende satışı ve mağaza dekorasyon işleri yapmaktadır.

- **Vip Türk :** Kişiyeye özel oto tasarımında öncü olan Vip Türk, VIP araçların iç tasarımında uzmanlaşmıştır.

Fas'ta Demiryolu Taşımacılığı;

ONCF, Fas'ın ulusal demiryolu işletmecisidir. Ekipman, Ulaştırma ve Lojistik Bakanlığı'na bağlı olan ONCF demiryollarındaki yük ve yolcu taşımacılığından sorumludur. Şirket aynı zamanda altyapı yapım ve bakımından da sorumludur. Şirkette toplam 7.761 kişi istihdam edilmektedir. İşletilen Hat uzunluğu 3.815 km olup bunun 2.295 km'si çift hattır. Kullanılan ray açıklığı 1.435 mm'lik standart hat ölçüsüdür ve hattın % 64'ü elektrifikasyonlandırılmıştır. Firmanın 230 adet lokomotifi, 585 adet yolcu vagonu, 49 adet EMU-DMU setleri mevcuttur.

Demiryolu Taşımacılığı Stratejik Hedefler;

- Tangier-Kazablanka hızlı tren hattının Marakeş'e kadar olan kısmının tamamlanması.
- Demiryolları ağının genişletilmesi ve modernizasyonu (Beni Mellal ve Tetouan).
- Mevcut demiryolu ağının artırılması ve geliştirilmesi.
- Tren istasyonlarının modernizasyonu.
- Kazablanka, Tangier, Tetouan, Marakeş, Agadir, Oujda, Fez gibi büyük kentsel alanlarda bölgesel demiryolu hatlarının geliştirilmesi.
- Lojistik merkezlerinin geliştirilmesi (Mita Zenata, Fez, Marrakech ve Tangier).

2040 Yılına Kadar Demiryolu Hedefleri;

- 23 ili birbirine bağlayan demiryollarını genişleterek 43 ile çıkarmak.
- Demiryollarına toplam 39 milyar USD yatırım yapılması.
- Birbirine demiryolu ağıyla bağlı olan liman sayısını 6'dan 12'ye çıkarmak.
- Nüfusun %51'i demiryolu ağıyla birbirine bağlıyken bunu %87'ye çıkarmak.
- 300.000 kişiye istihdam sağlamak.
- Sadece 1 olan havaalanı bağlantı sayısını 15'e çıkarmak.

Ulaştırma Bakanlığı 2019 Bütçesi;

Demiryolu	2,9 milyar USD
Karayolu	2,7 milyar USD
Limanlar	3 milyar USD
Havayolları	0,5 milyar USD
Lojistik	6,6 milyar USD
Toplam	15,7 milyar USD

Kazablanka-Tangier Hızlı Tren Hattı;

Al-Boraq olarak adlandırılan hat 15 Kasım 2018 tarihinde Fas kralı Muhammed IV tarafından açılmıştır. Bu hat Afrika kıtasındaki ilk hızlı tren hattıdır. Hat iki bölümden oluşmaktadır. 186 km'lik Tangier-Kenitra hattı 320 km/h'lik hıza uygun olarak inşa edilmiştir. 137 km'lik Kenitra-Kazablanka hattı 220 km/h'lik hıza uygundur. Yine bu hızlı tren hattında iki çeşit elektrifikasyon mevcut olup Tangier Kenitra arası 25kV-50Hz iken Kenitra Kazablanka arasındaki 3 kV DC katener hattı değiştirilmemiştir. Hattın sinyal sistemi Ansaldo STS ve Cofely Ineo firmaları tarafından temin

edilmiştir. 2018'de hattın işletmeye açılmasıyla Kazablanka Tangier arasındaki yolculuk süresi 4 saat 45 dakikadan 2 saat 10 dakikaya düşmüştür. Bu hızlı tren hattında Alstom'dan sipariş edilen 14 adet Avedia Eurodplex tren seti kullanılmaktadır.

Kazablanka Tramvayı;

2019 itibariyle T1(Sidi Moumen-Lissafa) ve T2(Sidi Bernoussi-Ain Diab) olmak üzere iki hat 47 km ve 71 istasyondan oluşmaktadır. T3 ve T4 hattının 2022'de açılması planlanmaktadır. 20 km'lik 1. ve 3. bölge Yapı Merkezi tarafından inşa edilirken 10 km'lik 2. bölge Colas Rail tarafından inşa edilmiştir. Hatta 74 adet alçak tabanlı Alstom Citadis tramvay kullanılmaktadır. Hatların sinyal sistemi Engie Ineo ve Engie Cofely tarafından yapılmıştır.

Rabat-Sale Tramvayı;

2011 yılında açılan hat 19,5 km uzunluğunda ve 31 istasyona sahiptir. Hat, Transdev tarafından Alstom Citadis marka araçlar kullanılarak işletilmektedir. Bu araçlardan 44 adet mevcut olup 22 adedi de 2019 yılında teslim edilecektir.

Thales;

2014 yılında, Thales-Huawei-Imet konsorsiyumu, Fas'ın demiryolu işletmecisi ONCF ile Tanger ve Kenitra kentleri arasındaki yüksek hızlı demiryolu hattı da dahil olmak üzere, ulusal demiryolu ağının yedi hattında GSM-R mobil iletişim sistemi kurmak için sözleşme imzalamıştır. Thales bu konsorsiyumun lideridir ve genel proje yönetimi sorumluluğuna sahiptir. Thales, 2007 yılında Taourirt-Béni Ansar hattına demiryolu sinyalizasyon sistemini yapmıştır ve 2009 yılında Rabat-Kazablanka hattına ilk ETCS sistemini kurdu. Nouaceur-Jorf Lasfar hattına 2013 yılında bir kontrol sistemi de kurmuştur.

Bombardier;

Kazablanka Tanger-Med hattının ilk 30 km'lik kısmına Interflo 250 demiryolu kontrol sistemini uygulamıştır.

FAS'ta Yapı merkezinin başarısı ;

Fas'ta gerçekleştirilecek Casablanca Tramvayı ikinci hat projesi, Yapı Merkezi tarafından 2010-2013 yılları arasında yapılan birinci hattın devamı şeklindedir. Yapı Merkezi, birinci hattaki başarısıyla LRTA tarafından "Yılın En İyi Projesi Ödülüne" layık görülmüştür. İkinci Hat Projesinin Yapı Merkezi'ne verilmesinde, ilk hatta gösterilen üstün performans önemli rol oynamıştır.